

FUNDERINGAR KRING »SVERIGES KYRKOR»

Sveriges kyrkor — konsthistoriskt inventarium», representerar en mycket värdefull insats inom den svenska konsthistoriska forskningen. Dess första planläggning och utgivande uppbars av mycken entusiasm och kärlek till uppgiften, något som ofta blivit omvittnat. Karl Asplund har med humor och värme i sina minneskåserier (»Livets smultronställen», Sthlm 1945) träffande skildrat den »ecclesia militans», som på 1910-talet kartlade och inventerade de svenska kyrkorna.

Den närmaste förebilden till det stort upplagda kyrkoinventariet är de tyska »Bau- und Kunstdenkmäler». Motsvarigheter finnas även i Finland och Danmark, ehuru det svenska arbetet synes gå mera på bredden. Målsättningen angavs i den första volymen (Uppland, Erlinghundra härad, 1912, s. IV) sålunda: »den beskrivande synpunkten skall vara ledande för arbetets utgivande. Det skall lämna ett i möjligaste mån fullständigt och korrekt material, med ledning af hvilket specialforskare sedermera kunna göra sina mera ingående vetenskapliga bearbetningar. . . » De hittills utkomna volymerna från 1912—1950, likformigt genomförda i disposition och typografisk utstyrsel (formaten växla dock något), visa det konsthistoriska inventariets konstanta och genom åren oföränderliga typ. I en tid, som inte minst ifråga om bokutstyrsel och illustrering gjort raska framsteg, aktualiseras vissa frågeställningar i samband med »Sveriges kyrkor». En principdiskussion av det stora arbetets program och genomförande torde därför ha allmänt intresse.¹

Ett konsthistoriskt inventarium består i katalogmässigt sammanställda uppgifter, utan tolkande eller värderande synpunkter. En rent deskriptiv skildring är, när det gäller kyrkliga monument, endast möjlig, om man håller sig till sakuppgifter som mått, färg osv. Fråga är om inte deskriptionen i sig själv dock innehåller ett visst mått av tolkning och av subjektiv uppfattning, och om ett renodlat objektivt inventarium över huvud taget är möjligt att åstadkomma. Motiveringen för den likformiga uppläggnings av »Sveriges kyrkor» är väl närmast den att en deskription, som är noggrant utförd, icke

torde föråldras. Den förblir alltid tillförlitlig. Granskar man uppgifterna i »Sveriges kyrkor» ur denna synvinkel, finner man emellertid i många fall avvikelser från den rent objektiva beskrivningen.

Hit kan exempelvis räknas de många uppgifterna rörande kyrkornas byggnadshistoria, dvs. de uppgifter, som icke utgöras av arkivaliskt eller på annat sätt beläggbara fakta utan som mer eller mindre hypotetiskt skildra kyrkans byggnadshistoria. Många faktorer kunna kullkasta en på dylikt sätt framlagd teori; nya undersökningar och restaureringar medföra t. ex. blottläggandet av murrester, som förändra uppfattningen om byggnadsetapperna. En byggnadshistorik kan vidare avspegla en viss forskningsskolas sätt »att läsa monumenten». Otänkbart är dock inte, att en ny »forskningsbelysning» kommer att kastas på monument, som kanske av en äldre skola ansetts vara helt klarlagda.

Vid behandlingen av skulptur och måleri förekommer ibland en kortare översikt av olika forskares åsikter om monumentet ifråga. Detta är värdefullt. Men dessa böra i så fall refereras som objektiva konstateranden och utan ställningstagande av författaren.²

Knapphändigheten och lakonismerna kunna givetvis försvaras med att inventariet i annat fall skulle få alltför stort omfång. Men koncentrationen får inte gå ut över viktiga detaljer, som kräva en närmare beskrivning, t. ex. figurframställningar, där den ikonografiska tydningen av innehållet är oklar och diskutabel.

Mycket kortfattat beskrives inredningsföremål från nyare tid, framför allt då vår egen.³ Konsthantverket i de svenska kyrkorna får i »Sveriges kyrkor» numera en mycket ojämn beskrivning; det händer att uppgift om t. ex. kyrksilver helt saknas. I äldre volymer avbildades i regel silverföremålets stämplor, men i senare band får man nöja sig med enbart författarens »läsning» av stämpeln. En noggrann avritning är säkrare. För svenskt konsthantverk från medeltiden till våra dagar skulle »Sveriges kyrkor» kunna vara en värdefull källa och uppslagsbok. Detta har emellertid icke blivit fallet.

Någon helt objektiv princip har knappast varit vägledande. Ty här liksom i många andra fall har deskriptionsprincipen infiltrerats med värderingssynpunkter. Verket heter »Sveriges kyrkor» utan någon inskränkning, men huvudintresset synes dock vara lagt på den medeltida konsten; initiativtagarnas och huvudredaktörernas forskningsinsatser ligga ju på detta område. Men då är arbetet inte längre ett allsidigt inventarium. Fakta synas samlade och sorterade »under medeltidens synvinkel».⁴

Detta har tydligen medfört en viss *nedvärdering* av t. ex. 1800-talets insatser i svensk kyrkokonst. »Sveriges kyrkor» avses få en

lång livslängd och utkommer i mycket långsam takt; vad garanterar att 1800- och 1900-talens kyrkobyggen och inventarier inom en icke alltför avlägsen framtid bli föremål för vetenskaplig forskning?» 1800-talsforskningen är redan som bekant på livlig fram-marsch.

Dispositionen av materialet visar vidare hän på en rent f o r m a l i s t i s k forskningstyp: monumenten betraktas »fristående», som isolerade företeelser. De enda »förbindelser», som knyts mellan monumenten, är av stilkritisk art — där finns inga antydningar som kunna ge sociologiska samband och visa kyrkan som en funktion av krafter utanför det rent formala. Kyrkan som församlingscentrum, vilket torde vara en central uppgift, beröres knappast. Byggnaden med sina inventarier befinner sig s. a. s. i ett lufttomt rum.^o

Att ett inställande av kyrkorna i deras samband med miljö och samhällsstruktur inte skett, förklaras ju med att konstsociologiska synpunkter knappast voro befintliga då verket först upplades. Men tiden rider fort i dessa sammanhang och lämnar »Sveriges kyrkor» på efterkälken. Då nu ett så pass omfattande arkivstudium för att klarlägga fakta kring byggnadshistoria och inventariernas tillkomst måste ske, borde detta mer än vad som tidigare varit fallet också omfatta fakta belysande sociologiska och kulturhistoriska sammanhang. Detta material kan presenteras i kort notisform för att tjäna som utgångspunkt för specialforskning.

Bild- och illustreringsprinciper ha, generell sett, under de sista decennierna gjort oerhörda framsteg. Utländska bildpublikationer (till stor del med medeltidsmaterial) visa att bildens betydelse inte får underskattas. Bildens värde är så pass stort att man på sina håll (Malraux) anser att det förändrar hela vår uppfattning (»fantasiens museum»). Genom den förstörelse konstnärliga monument varit utsatta för under kriget har bildens betydelse som dokument alltmer aktualiserats och kraven på en mångfald ytterst goda bilder skärpts.

Ser man på bildmaterialet i »Sveriges kyrkor» förefaller det synnerligen ojämnt. I många fall ha gamla bilder använts: preliminära registreringsbilder, kollektivt fotograferade föremål, standardbelysta och ofta retuscherade och helt »frilagda». Målningar, som äro skadade eller sitta illa till, ha, hur ikonografiskt intressanta de än må vara, ansetts för tidsödande att genomfotografera. Ej heller synes fotograferingen ha föregåtts av någon bildanalys och inte ofta tycks fotografen ha gjort sig möda att välja bästa dagsbelysning: att »vänta ut bilden».

Varför denna vikt på bildmaterialet? Är det endast förestavat av en småaktig lust att kritisera? Nej, man ser i »Sveriges kyrkor» hur en numera föråldrad bilduppfattning konserverats: 1800-talets

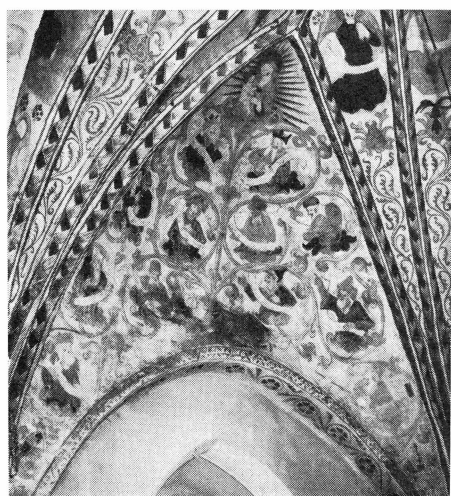
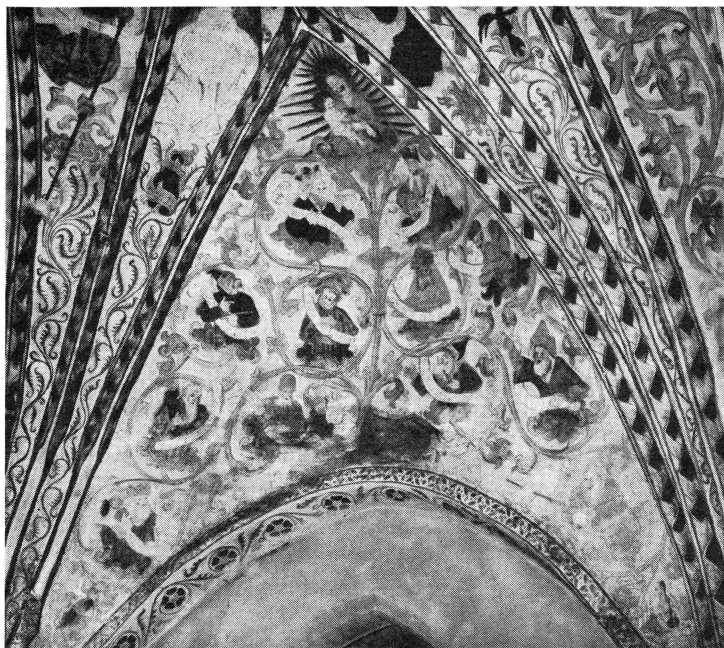

Bild 1–4. Valvmålning, helhetsbilder och detalj, ur olika synvinklar. Observera perspektivförskjutningen i resp. fall mellan helhetsbilder och detalj.
Foto Allan Fridell (copyright).

blinda tro på kamerans objektivitet. Man kan studera den t. ex. hos Hildebrand och Sylwan, då de, utan att ha sett kyrkomålningar, beskriva och attribuera desamma enbart efter fotografier, »kameran ljög ju inte»!⁷

En valvmålning med sin ofta kraftiga kupning bör fotograferas som en serie helhetsbilder från olika synvinklar och som detaljer (ej uppförstoringer *ur* helhetsbilderna!). Endast en sammanfattning av seriebilder och detaljer förmår suggerera fram helhetsverkan av en målning. En figur i en målning kan t. ex. lätt »göras långdragen» genom felaktig infallsvinkel. (Jfr bilderna 1—4.)

Enligt modern uppfattning ligger också ett visst mått av tolkning i fotografens bild — idealet torde vara att författare och fotograf är samma person. Detta spelar särskilt stor roll vid tagning av tredimensionala föremål: skulptur och konsthantverk. Därför torde det vara önskvärt att fotografen besitter kännedom om föremålets konstnärliga egenart, för att i någon mån kunna återge konstnärens intentioner. En jämförelse mellan två olika tagningar av en altarskåpsdetalj kan belysa detta — här är det fråga om två olika tolkningar (bilderna 5—6).

Bilderna i »Sveriges kyrkor» få också mycket litet stöd av en tilltalande och instruktiv lay-out. Denna arbetar här mera kvantitativt än kvalitativt: så många och små klichéer som möjligt på uppslagen. Fula överskärningar och mindre lyckade avmaskningar misspryda också många uppslag.

Ett inventarium med »Sveriges kyrkors» disposition kan aldrig hållas aktuellt utan ett helt släptåg av supplement. Det åldras snabbt. Därför frågar man sig om det inte skulle vara mera fördelaktigt för forskningen om de medel, som ställas till förfogande, icke användes till »Sveriges kyrkors» tryckning, utan till upprättande av ett centralt arkiv, där det redan insamlade materialet får bilda själva kärnan. Där skulle detta ständigt vara lätt tillgängligt och samtidigt föremål för saklig komplettering med kontrollerade uppgifter: restaureringshandlingar, förteckningar av kyrkornas nyförvärv samt ett mycket stort och ständigt under komplettering stående bildmaterial. För att undvika alltför stark centralisering borde från detta ständigt växande inventarium utgå stencilerade listor till resp. läns museer och andra lämpliga orter rörande landskapets kyrkor, alltså regionala filialer till huvudarkivet, vilket lämpligast bör vara i Stockholm.

Detta arkivinventarium skulle på så sätt bli ett verkligt och påtagligt stöd för forskningen. Vid sidan därav existera ju den typ av smärre, populära men med vetenskaplig stringens skrivna kyrko-beskrivningar, för vilka »Sörmländska kyrkor» blivit i viss mån

Bild 5-6. Altarskåpsdetalj i två olika tolkningar. Foto t. v. Lennart af Petersens, ur Svenska Turistföreningens Årskrift 1944; foto t. h. Allan Fridell, 1942 (copyright).

normgivande. Dessa äro i första hand till för att intressera en större allmänhet för konst- och kulturhistoriska aspekter på de svenska kyrkorna.

Från det centrala arkivet för Sveriges kyrkor skulle sedan kunna utgå en rikt differentierad flora av specialundersökningar och monografier. Ty endast genom en ständigt växande riksmaterialsamling, som hålles rörlig och levande, undgår man ett alltför fastlåst och statiskt system och stimulerar istället en progressiv forskning.

Marita Lindgren-Fridell.

NOTER.

¹ Diskussion kring »Sveriges kyrkor» ha bl. a. ägt rum å prof. G. Paulsons seminarier i konsthistoria i Uppsala 11/10 1945, 2/2 1950 (enl. protokoll).

² Några exempel ur en av de senast utkomna volymerna »Kyrkor i Örebro härad», 1949: Triumfkrucifixet i *Vintrosa* (s. 248), där förf. icke ansluter sig till en tidigare framförd åsikt. Det är givetvis ett värdefullt

påpekande, men dess plats är inte i ett objektivi inventarium. Dock får läsaren här klart besked att skulpturen är omdiskuterad. Detta är däremot knappast fallet rörande *Mosjö-madonnan*, (s. 208), som får en kort beskrivning och datering samt litteratur angiven i en not, dock utan referat av varandra motsatta åsikter.

³ Exempelvis: dopfunt, Långbro, Kyrkor i Örebro hd 1949 s. 182; moderna textilier i Almby, s. 172; Mosjö s. 216; Kihl s. 303 m. fl. I många kyrkor anges inga som helst moderna textilier. I sådant fall vet man således ej om kyrkan äger några dylika eller om de tillkommit efter det manuskriptet utarbetats. Tillskottet av nya kyrkotextilier till äldre bestånd har under det sista årtiondet varit mycket stort. Nyttillkomna textilier borde inregistreras och konstnärernas namn anges.

⁴ »Författarna ge i mitt tycke väl mycket plats åt nyare tidens altartavlor och epitafier i jämförelse med de *konsthistoriskt viktigare medeltidsproblemen*.» (J. ROOSVAL i Fornvännen 1944, s. 370, rec. av »Sörmäländska kyrkor».)

⁵ Ett exempel från en av de sista volymerna Uppland Bd I: H 3. 1949, *Gustafsbergs kyrka* sid. 524—28, med 6 bilder och ung. 1 sida text.

⁶ »Hur ofta behandlas icke den ädla gamla kyrkobyggnaden av vetenskapsmannen icke som ett klappande hjärta i centrum av sin levande omgivning, nej, som ett utskuret preparat i burk på museumshylla.» (J. ROOSVAL i Fornvännen 1944, s. 369.)

⁷ Se Månadsbladet 1878, s. 599, 1878, s. 694 f. I. SYLWAN, Kyrkomålningar i Uppland från medeltidens slut. Ant. Tidskr. 14: I, 1899, s. 163 f. I många fall äro illustrationerna hos Sylwan gjorda efter fotografier, vilket fört till felteckningar, t. ex. lutsplande narr från Härkeberga, s. 111, fig. 48.